

De mollenjacht

De jacht kent een veelheid aan verschijningsvormen. Variërend van vossenjacht, hertenjacht en wolvenjacht tot eendenjacht, valkenjacht en nettenjacht. Echter, als er één soort jacht is dat door de eeuwen heen alleen door 'de kleyne luyden' is beoefend, dan is dat wel de mollenjacht. Behalve spades, vallen, klemmen en gif, spelen ook honden een rol bij de mollenjacht, zij het in bescheiden mate. Bij deze jacht heeft de techniek het eigenlijk van de hond gewonnen...

• *De Europese mol, Talpa Europaea, leeft in onze streken. (Foto: Wikimedia)*

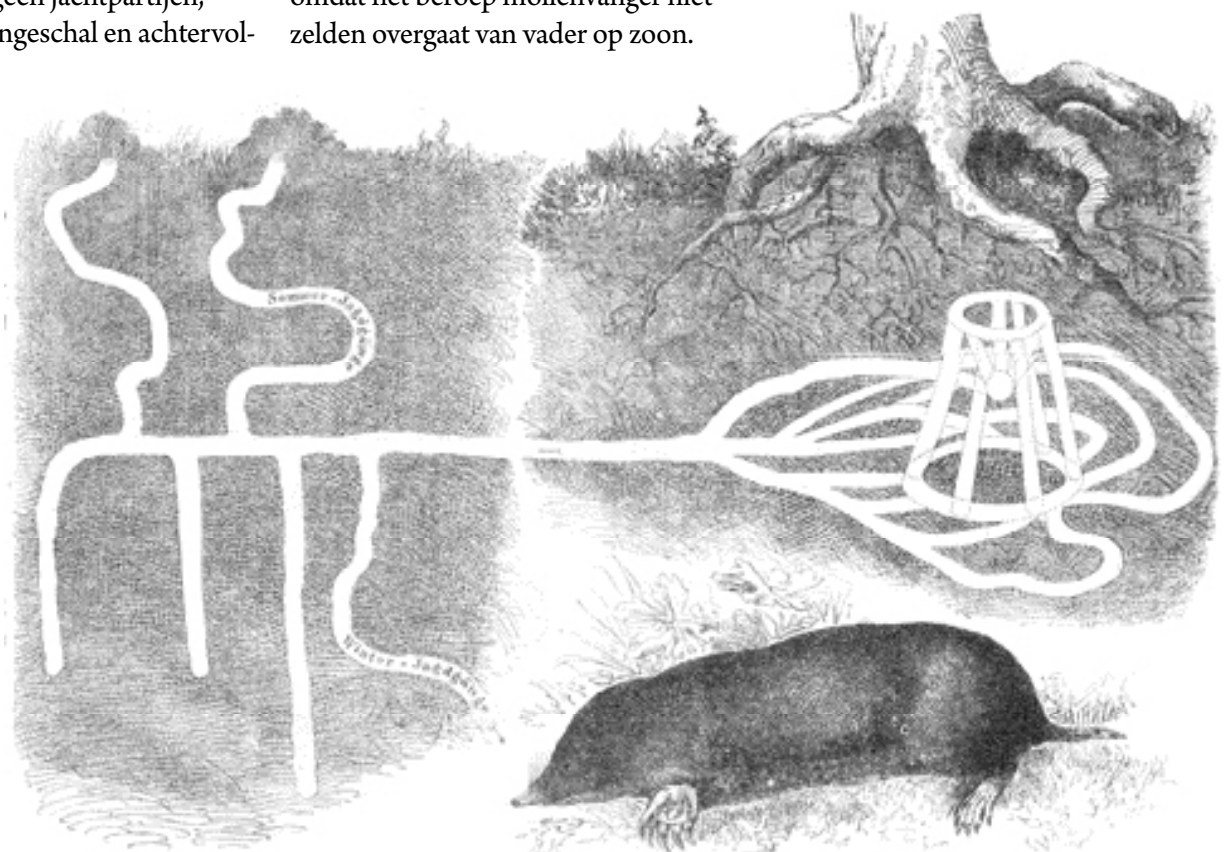
Mollenvanger

In de voorouders van plattelandsfamilies komen we het beroep van 'mollenvanger' of – in Engeland – 'mole catcher' regelmatig tegen. Vaak echter combineert men deze bezigheid met andere werkzaamheden, zoals boer, dagloner, hovenier, visser, koopman in lompen en metalen, of is men in dienst van de gemeente als 'dorps mollenvanger en ongedierteverdelger'. Oude afbeeldingen van mollenvangers zijn zeldzaam en nog zeldzamer zijn die van mollenvangers met hun hond. Nederland is, met de vele wei- en bouwlanden, een typisch mollenland, maar ook in Engeland bestaat er een 'mollenvanger traditie'. Net als bij de eendenkooi, herinnert een familienaam aan dit oude beroep; er zijn in Nederland nogal wat families die de naam Mollenvanger dragen.

♦ Mollenklem in de vorm van een schaar. Door de jaren heen worden de vallen en klemmen – eerst van hout, later van ijzer – geavanceerder.

Hoewel schade aangericht door mollen – in weilanden, landbouwgronden en tuinen – in diverse Europese landen een bekend fenomeen is, is de jacht op dit dier een bezigheid die vooral in Nederland en Engeland enige bekendheid heeft gekregen. Hier geen jachtpartijen, equipages, hoorngeschal en achtervol-

gingen, laat staan dat kunstenaars zich aan dit onderwerp wagen. Een enkele prent of oude foto is alles wat ons een inkijkje geeft in de historie van een weliswaar oude, maar simpele bezigheid. Verhalen uit mondelinge overlevering zijn vaak wel aanwezig, omdat het beroep mollenvanger niet zelden overgaat van vader op zoon.

♦ Het gangenstelsel van mollen. (Uit: *Illustrierter Leitfaden der Naturgeschichte des Tierreiches*, 1876).

De buit

Mollen komen niet alleen in Europa voor, maar ook in Azië, zuidelijk Afrika en Noord-Amerika. Er zijn ongeveer dertig soorten bekend, waarvan de Europese mol – de *Talpa Europaea* – in onze streken leeft. Een mol woont ondergronds, voedt zich met wormen, insecten en larven en is 12 tot 18 cm lang. Hun vacht – vel genoemd en zeer in trek bij de vangers – bestaat uit haar dat fluweelzacht aanvoelt. De vachtkleur varieert van zilvergrijs tot zwart, terwijl een witte vacht een echte zeldzaamheid is.

Mollen zijn solitaire dieren en de mannetjes komen alleen in de buurt van de vrouwtjes om te paren, mits

deze dat toestaat. Veelal is dat in februari, en in april en mei worden de nakomelingen geboren in een extra grote molshoop, ook wel 'fort' genoemd. Een nest telt gewoonlijk drie tot zeven mollen, die naakt en blind worden geboren. Rond de zes weken zoeken de jonge mollen – letterlijk – hun eigen weg. De natte en milde winters, gecombineerd met een groot aanbod aan voedsel, zijn heel geschikt voor een soms explosieve groei van een mollenpopulatie. De gemiddelde leeftijd van een mol is circa vier jaar. Wanneer een mol actief graaft, kan hij twee keer het eigen gewicht (circa 100 gram) aan grond verzetten. Uitgerust met twee gespierde voorpoten, duwt

hij met de graafhand de aarde naar boven tot een molshoop, terwijl hij zich met de andere hand en de achterpoten afzet tegen de wand van de gang. Het gangenstelsel dat mollen graven, ovaal van vorm met een doorsnede van vier tot vijf centimeter, kan wel circa 400 meter lang worden. Soms liggen de gangen diep, soms net onder de grond, zodat de mollenvanger en de hond de mol kunnen volgen. Mollen zijn dieren van de klok; op vaste tijden controleren ze hun gangenstelsel en komen ze per ongeluk een soortgenoot tegen, dan volgt er niet zelden een gevecht op leven en dood. Hun ogen onderscheiden slechts licht en donker, maar het gehoor van een

• Er zijn kunstenaars die op tientallen verschillende kunstwerken steeds weer datzelfde rood-witte of bruin-witte, soms zwart-witte, hondje afbeelden. 'De gevogelteverkoper', geschilderd door Gabriël Metsu (1629-1667).

• 'Mary Edwards and dog'. Schilderij van William Hogarth (1687-1764).

♦ De Stabijhoun (rechts) en de Wetterhoun (links) hebben beide een oude geschiedenis als jachthond en mollenvanger. (Foto: Alice van Kempen)

♦ Bij presentaties laat de Stabijhoun zich soms vergezellen door eigenaars in oude Friese dracht. (Foto: Alice van Kempen)

mol is uiterst scherp. Net als honden, markeren ze hun territorium met urine. Omdat het uitstekende zwemmers zijn, vormt een sloot geen barrière voor een mol.

Dat dit lieve diertje een plaag kan zijn voor boeren, tuinders en landbouwers is duidelijk, want behalve dat molschopen ontsierend zijn, vormen de gangen grote zwakke plekken in de grond, worden wortelstructuren vernield en kan de aarde van molschopen in het kuilvoer terecht komen. En een gazon met molshopen is de ware tuinier een gruwel...

Vangwijzen

Bij Romeinse opgravingen zijn potten in de grond gevonden, die – gevuld met water – misschien zijn gebruikt als mollenvangsters. Door de pot zo te plaatsen dat de mol erin valt en niet meer terug kan, sterft deze de verdrinking dood. Even simpel als doeltreffend. Door de jaren heen worden de vallen, eerst van hout, later van ijzer, steeds geavanceerder.

In 1926 komt in Nederland een Egel- en Mollenwet tot stand,

naar men zegt op aandringen van de boeren. Hun knechten maken van het mollen vangen – en daarmee van het verhandelen van het vel – hun beroep, verdienen meer en worden eigen baas. De jacht op de mol kent een scala aan mogelijkheden. Mollenklemmen en mollenfallen, in alle maten en modellen, zijn de meest bekende attributen, maar de mollenjagers gaan dit dier ook te lijf met gas of gif en, als de mol dicht onder de oppervlakte graaft, met een gewone spade of een korte steekschop.

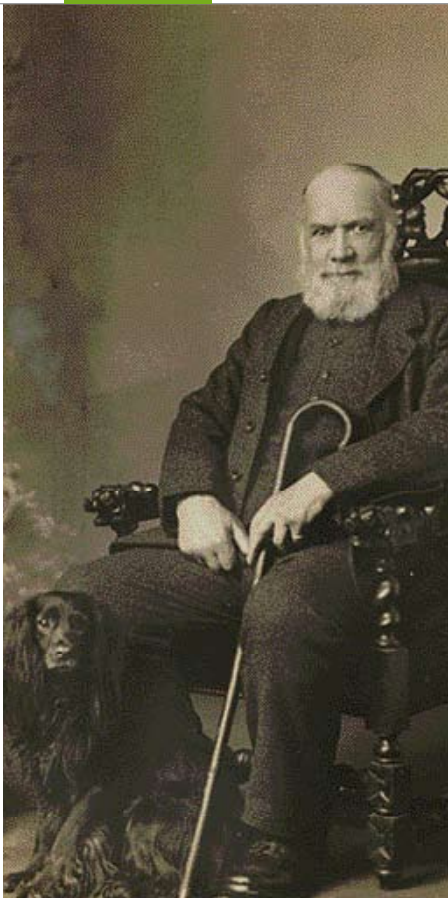
Methodes om mollen eenvoudigweg uit weilanden, tuinen en landbouwgronden te houden zijn er wel, maar ze zijn niet zo doeltreffend. Het verticaal plaatsen van fijn gaas in de grond, minimaal 60 cm diep en 15 cm boven de grond, wil wel helpen, maar is zelden geheel afdoende.

Stabijhoun

Misschien niet in heel Nederland, maar dan toch wel in heel Friesland, is 'mollenhond' synoniem voor de Stabijhoun en, in mindere mate, voor de Wetterhoun. De Stabij is een Fries

hondenras met een oude geschiedenis en een oude taak: de jacht. Afbeeldingen van honden die op de huidige Stabijhoun lijken vinden we onder andere op schilderijen uit de zeventiende eeuw. Er zijn kunstenaars die op tientallen verschillende kunstwerken steeds weer datzelfde rood-witte of bruin-witte, soms zwart-witte, hondje afbeelden. Vaak weliswaar kleiner dan de huidige Stabij, maar wel identiek in bouw. Aan het begin van de twintigste eeuw komen behalve de naam (Friese) Stabij ook 'Friesche Langhaar' of 'Friesche langharige jachthond' voor. Behalve bij de (mollen)jacht gebruikt men de Stabijhoun dan ook als waakhond en trekhond.

Men neemt aan dat de vroege voorouders van de Stabijhoun oude spaniëls en/of oude vogelhonden zijn. Al vóór 1700 leven er in Friesland honden die tot vroege voorouders van de Stabijhoun gerekend zouden kunnen worden. Een type dat echt op de huidige Stabij begint te lijken is al vóór 1800 in deze streken – en vooral in het Friese Woudengebied – aanwezig. Auteurs zoals Joost Halbertsma,

♦ Mollenvanger Jack Huck (1837- 1918) uit Galashiels, Schotland, op zijn 80ste verjaardag. Huck is 'trapper, fisherman and molecatcher'. Bij zijn werkzaamheden wordt hij vergezeld door zijn zwarte Spaniel.

Waling Dijkstra en ook Nynke fan Hichtum schrijven in de negentiende en twintigste eeuw over 'Bijke', de zwart-bonte, langharige hond, die men op de boerenerven tegenkomt en die, nawijsbaar vanaf rond 1900, wordt ingezet voor de verdelging van mollen en andere ongedierte.

Behalve werkhond is de Stabijhoun ook een hond die we nu op tentoonstellingen tegenkomen en bij nationale presentaties laat dit hondenras zich vergezellen door eigenaars in oude Friese dracht. De omschakeling van werkhond – boerenhond – naar huishond heeft de Stabijhoun goed doorstaan en mits hij dagelijks voldoende beweging krijgt, is deze oude mollenvanger een prettige huisgenoot.

Buiten Nederland is de Stabij een zeldzame verschijning; ze zijn onder andere in kleine aantallen aanwezig in Denemarken, Zweden en Amerika.

Wetterhoun - waterhond

De Wetterhoun – Friese waterhond – heeft ook een oude geschiedenis als vanger van mollen, maar deze hond

bewijst vooral zijn nut bij de bunzing- en otterjacht. Hoewel men er soms van uitgaat dat de Wetterhoun verwant is aan de Engelse en Portugese waterhonden, lijkt ook een verwantschap met oude dogachtige honden niet uitgesloten. Dit ras heeft binnen alle hondenrassen een apart uiterlijk: een brede schedel, een wat grimmige uitdrukking en een krullende vacht, die men 'astrakanvacht' noemt. Oude verhalen vertellen over zigeuners die Friesland aan doen en vergezeld zijn van dogachtige honden. Voorouders van de Wetterhoun? Hoe dan ook, aannemelijk is dat lokale (jacht) honden zijn gekruist met honden die op doggen lijken.

De typische vacht van de Wetterhoun maakt hem uitermate geschikt als waterhond, hoewel men vroeger ook de Wetterhoun als trekhond en waakhond gebruikte.

Resumerend: zowel de Stabijhoun als de Wetterhoun hebben hun ontstaan mede te danken aan het kruisen van inheemse Friese (jacht)honden met andere typen, hoogstwaarschijnlijk (ook) van buiten Nederland.

♦ Ook andere honden kunnen uitstekende mollenvangers zijn. Hier een poolachtige hond met een mol in de bek. (Foto: Alexandra William)

♦ De Wetterhoun lijkt een oude verwantschap te hebben met dogachtige honden. Opmerkelijk is zijn 'astrakanvacht'. (Foto: Alice van Kempen)

- Mr. Woodburn, mollenvanger uit Barton-under-Needwood, Engeland, en zijn zoon. Een foto uit circa 1900. Vader heeft de 'molespade' en de zoon draagt de 'barreltraps'.

Mollen, bunzings en otters

In Friesland, en met name in de relatief arme streek van de Friese Wouden, wordt aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw met honden op mollen gejaagd en de Stabijhoun is daarbij één van de typen. Mollen vangen is voor deze hond een onderdeel van zijn aanleg, want de Stabijhoun is van oorsprong een voorstaande hond bij de jacht op veerwild en haarwild.

In die tijd is raszuiverheid een begrip dat nog niet is uitgekristalliseerd. In kranten staan advertenties met 'Mollenhondjes aangeboden' of 'Goede mollenvangers gezocht'. Het talent om mollen – en bunzings en otters – op te sporen en te vangen is belangrijk voor de Friese jagers, het uiterlijk van de hond niet of nauwelijks. Tot in twintigste eeuw worden de beide typen 'Friese jachthonden' nog door elkaar gefokt. Pas in de jaren dertig van de vorige eeuw doen liefhebbers pogingen om zowel voor

- Het standbeeld van de Engelse koning William III toont de koning staand op een molshoop, de oorzaak van zijn dood in 1702.

de Stabijhoun als de Wetterhoun een erkenning als apart ras te krijgen. Een krullerige vacht bij een Stabij is nu een herinnering aan de tijd dat beide rassen nog door elkaar werden gefokt. Zowel de Stabijhoun als de Wetterhoun worden in 1942 erkende rassen en de rasvereniging – ook voor beide rassen – wordt in 1947 een feit.

Mollenhonden

Het vangen van mollen met assistentie van honden is in ons land, maar ook in Engeland, al een eeuwenoude bezigheid. In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw zijn de mollenvanger en zijn hond een bekend beeld op het Friese platteland, vanaf de nazomer tot de maand april. Als de vanger wat verder van huis moet om mollen te vangen, dan zien we hem op de fiets, met voorop of achterop een mandje of korfje met de hond erin. Er worden grote afstanden afgelegd, ook naar andere provincies, om hun diensten aan te bieden. Het feit dat een Wetterhoun zwaarder is dan een Stabijhoun, en dus minder makkelijk op de fiets mee kan, verklaart mede de populariteit van de Stabij als mollenvanger. Wie mollen wil vangen met een hond moet, net als bijvoorbeeld in de voorstaande jacht, goed op het gedrag

van de hond letten. In zijn boek *De Stabij, Bijke in alle opzichten* vertelt Wiebe Dooper over de ervaringen van mollenjagers: *Als de hond zijn ene voorpoot langzamer voortbeweegt dan de andere, dan had hij de geur van de mol te pakken.* Een goede neus is onontbeerlijk voor mollenhonden en volgens één van de mollenjagers *kan een Stabij op honderd meter afstand een mol ruiken. Van dichtbij hoort de hond de mol graven.* Als een mol vlak onder het gras zijn gang (een 'ril') aan het graven is, springt de hond met zijn twee voorpoten de ril dicht, pakt de mol en soms is één knauw voldoende om het dier te doden.

Een andere methode om een hond te laten assisteren bij de vangst van een mol die niet te diep onder het gras graaft, is met de reeds ter sprake gekomen spade de mol uit de grond wippen. Echt handige mollenhonden vangen hem vanuit de lucht op. Een beet doet de rest.

Nergens heb ik aanwijzingen kunnen vinden dat er buiten Nederland hondenrassen speciaal zijn gefokt en/of gebruikt voor de mollenjacht. De schaarse afbeeldingen die ik tegenkomen vooral terrierachtige (Foxterrier) of spanielachtige hondjes. Eigenlijk logisch: terriers zijn van

oorsprong jachthonden die onder de grond werken en een grote reputatie hebben als verdelgers van ongedierte.

Oude mollenvangers

Dat mollen 'gevaarlijke' dieren kunnen zijn, bewijst het verhaal over de Engelse koning William III, een geboren Prins van Oranje. Als deze in februari 1702 uitrijdt op zijn paard 'Sorrel', struikelt het dier in Hampton Court Park over een molshoop en gooit de berijder op de grond. De koning breekt daarbij zijn sleutelbeen en omdat de verzorging niet adequaat is en de koning een zwak gestel heeft, krijgt hij koorts en overlijdt in maart 1702. Zijn politieke tegenstanders, de Jacobites (volgelingen van koning James uit het huis Stuart en voorstanders van de terugkeer van het huis

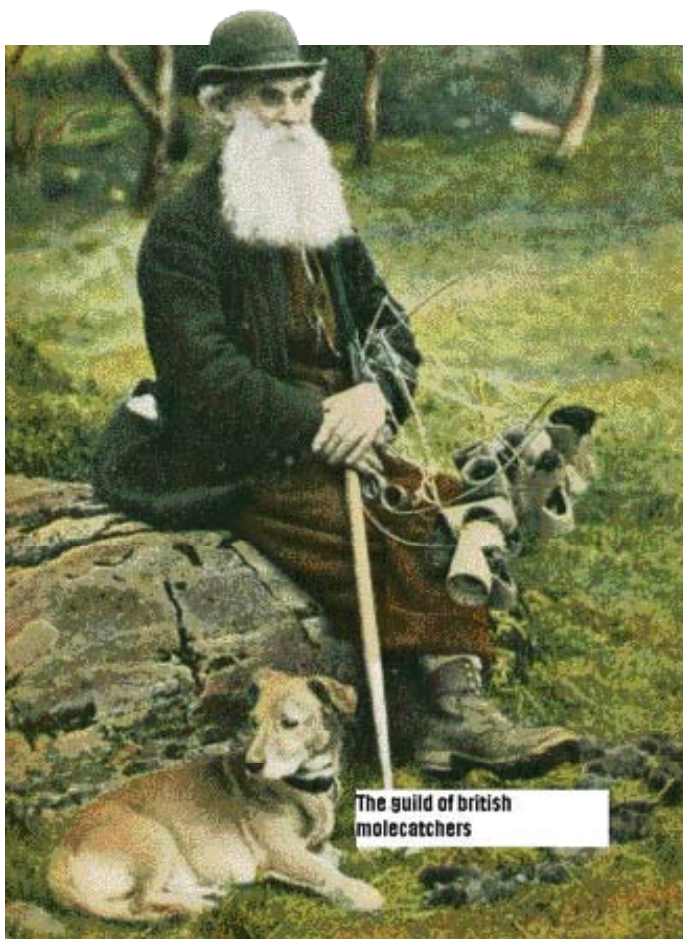
Stuart op de Engelse troon), heffen ter ere van Williams dood het glas op *the little gentleman in black velvet*. De mol blijft eeuwenlang hun 'logo'.

Maar ook vandaag de dag maakt de mollenjacht nog slachtoffers, zij het nu dankzij een moderne wijze van vangen. Zo komt in Mecklenburg-Vorpommern, Duitsland, in 2007 een 63-jarige man om het leven als hij wordt getroffen door een stroomstoot van 380 volt, bij een poging mollen met krachtstroom te doden. Dan toch maar liever een hond...

Eén van de oudste vermeldingen van een mollenvangers gilde in Engeland dateert van 1708 in Axholme, Lincolnshire. Men betaalt een halve penny per gevangen mol. Ene John Twoll sluit in 1725 een overeenkomst met de gemeente Donnington over de prijs

van een gevangen mol. Over honden wordt daar niet gesproken.

In de Duitse Oberpfalz zijn de mollen op een gegeven moment zo talrijk dat de boeren worden opgeroepen de strijd met hen aan te binden. In 1875 vangen de bewoners van het dorpje Pfaffenreuth 393 mollen, waarvoor ze een totaalbedrag van 20 florijnen en 12 kronen ontvangen. We mogen er van uitgaan dat aanwezige erfhonden toen ook van de partij zijn geweest. De Friese auteur J.J. Kalma, die over talrijke Friese onderwerpen publiceert, geeft aan dat het vangen van mollen door mollenvangers al in de zeventiende eeuw in Friesland voor komt. Friese mollenvangers behoren vaak tot een groep van losse landarbeiders, die ook afwisselend in de vervening werkt of te werk gesteld is bij het ontginnen

• Een Engelse mollenjager met zijn hond – 1908 – en met de zogenoemde 'barreltraps'. (Foto: The Guild of British Molecatchers)

• Prachtige oude prent van John Vine, mollenvanger in Kent en Surrey, 1804. Hij gebruikt de speciale spade en een aantal dode mollen ligt aan zijn voeten. De hond is van een onbestemd type.

• Noord-Hollandse mollenvanger uit de regio Schagen, circa 1960. De hond zou een Stabijhoun kunnen zijn.

• De Jack Russell Terrier is van oudsher een getalenteerde mollenvanger. (Foto: Jens Diercks)

• Soms hangen mollenvangers hun buit aan de hekken. (Foto: John Yeung)

van heidevelden. Het zijn ook deze 'Waldsers' die veelal gebruikmaken van de Stabijhoun.

Regelgeving

Door de eeuwen heen worden mollenvangers betaald aan de hand van de grootte van de vangst. Sommige hangen hun buit tijdelijk aan hekken of afzettingen, om die later in te leveren. Afhankelijk van de afspraken, krijgt de vanger een bedrag per ingeleverde mol of hij kan het velletje zelf houden en verkopen. Ene R.S. de Vries verdient in 1833 een dubbeltje per mol en aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw wordt door boeren in Engeland voor een gevangen mol 50 penny betaald. Dat mollenhonden kostbaar zijn, blijkt uit de prijs die aan het begin van de twintigste eeuw in Nederland voor een goede mollenhond wordt betaald, namelijk rond de 15 gulden (nu circa 175 euro). Na de jaren dertig van de vorige eeuw zakt de mollenvelenhandel in, om in de Tweede Wereldoorlog weer iets te

stijgen. Nu is het vangen van mollen vaak een hobby of maakt het deel uit van werkzaamheden op de boerderij. De moderne vanger heeft de beschikking over een arsenaal aan vangwijzen en trucs, zelfs milieuvriendelijke. In Engeland zijn er nogal wat bedrijven die zich speciaal op de mollenvangst toeleggen.

Hoewel het vangen van mollen niet direct een beroep is dat in hoog aanzien staat, en dikwijls hand in hand gaat met bittere armoede, is de mollenvanger anno jaren dertig vaak beter af dan zijn werkloze collega's die uitsluitend 'van de steun' of 'van de werkverschaffing' moeten rondkomen. Het feit dat de prijzen van mollenvelletjes (*niet* mollenvachtjes) in de jaren twintig van de vorige eeuw stijgen naar tot wel twee gulden per vel (nu circa negen euro), maakt de jacht alleen maar lucratiever. Om wildgroei aan banden te leggen, gaat de overheid regelgeving bedenken. In 1917 komt de 'Mollen-, Egel en Kikvorschenwet' tot stand, waarna de vanger over een vergunning

moet beschikken. Thans valt de mol onder artikel 75 van de Flora- en Faunawet. Met een Algemene Maatregel van Bestuur (2005) is geregeld dat voor het bestrijden van mollen geen ontheffing meer behoeft te worden aangevraagd.

Koninklijke mollenvanger

De mollenjacht heeft geen grote namen van jagers en honden opgeleverd. Slechts een enkele mollenvanger brengt het tot nationale bekendheid. Zoals Mr Victor Williamson, de 'Mole Controller' van koningin Elizabeth II. Mr Wiliamson werkt op Sandringham Castle in Norfolk; hij gebruikt geen gif of honden (meer), maar uitsluitend vallen... ◀

Er is geprobeerd rechthebbenden van foto's te traceren. Dit is niet in alle gevallen gelukt. Wie rechten meent te bezitten op foto's, kan contact opnemen met de auteur.